

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

"ויקח משה את מטה האלקים בידו" (שמות ד', כ')

"ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור, וישב ארצה מצרים, ויקח משה את מטה האלוקים בידו".

שאלה מרכזית - סדר הפסוקים במקרא

מפשטות הפסוק נראה, שמשה לקח את אשתו ובניו, ושב לארץ מצרים, ורק לאחר מכן לקח את מטה האלוקים בידו. **ולכאורה**, היה צריך להקדים את לקיחת המטה לזמן יציאתו ממדין בדרכו למצרים? ונראה מספר דרכים לתרץ קושיה זו:

דרך א' - אין מוקדם ומאוחר בתורה

'רש"י' מתייחס לקושי ואומר: **"אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא"**. וכמו שמסביר בעל **'שפתי חכמים'**: **"דהא ויקח משה את מטה היה לו לכתוב בתחילה קודם ויקח משה את אשתו, שהרי לא במצרים לקח המטה אלא במדין"**.

ובעל ספר 'משכיל לדוד' מקשה, כיצד אומר כאן 'רש"י' שאין מוקדם ומאוחר במקרא, הרי במס' **'פסחים'** (ו' ע"ב) נאמר: **"אמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה"**. אמר רב פפא - לא אמרן אלא בתרי ענייני, אבל **בחד עניינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר**. דאי לא תימא הכי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, דילמא פרט וכלל הוא". ומפרש שם 'רש"י' ש'בחד עניינא' פירושו במקראות הסדורות בפרשה אחת, ולפי זה, הרי כאן מדובר בפסוק אחד, אז איך 'רש"י' אומר כאן שאין מוקדם ומאוחר במקרא? **ומתרץ**, שהיכן שמוכח במפורש שהמקרא מסורס, ואין הדבר יכול לגרום לטעות בהבנה, אז כן אומרים כלל זה אפילו בפרשה אחת. וכל שכן כאן שמעניינו הוא נלמד, שמשה לקח את המטה כבר קודם בהיותו במדין. וכן מעירים שם **'התוס'** בד"ה אבל בחד עניינא, שאם יש טעם לומר שאין מוקדם ומאוחר, אומרים אף בפרשה אחת.

ומוסיף בעל ספר **'משכיל לדוד'** ואומר, שבוודאי צריך להיות טעם למה התורה הקדימה את המאוחר. ואומר, שהכינוי **'מטה האלקים'** מכוון לנסים שה' עשה ע"י מטה זה, לכן רק לאחר שכתוב - **'וישב ארצה מצרים'** נאמר - **'ויקח משה את מטה האלקים בידו'**, כי אז נחשב **'למטה האלוקים'** ולא ביציאתו ממדין.

אך, עדיין **נראה להקשות**, שהיה צריך לכתוב לפי סדר הדברים, ובתחילה בהיותו במדין לכתוב שהוא לקח את **'המטה'** בידו, בלי לכנותו **'מטה האלוקים'**, ויזכה לכינוי זה רק בשעת עשיית הנסים. **ועוד**, שגם שנאמר - **'וישב ארצה מצרים'**, אין הכוונה שהוא כבר הגיע למצרים ועשה בו נסים, אלא שהיה בדרך למצרים. שהרי בפסוק הבא **בפסוק כ"א** אומר לו ה' - **'בלכתך לשוב מצרימה'** ונותן לו הוראות, ויותר מאוחר **בפסוק כ"ד** מובא מה שקרה אתו במלון, ואח"כ מתוארת הפגישה שלו עם אהרון בהר חורב, ורק אח"כ מגיעים למצרים ועושה את האותות לעיני העם.

דרך ב' - סדר הפסוקים מתוקן, אלא שבמדין לקח את המטה ורק בדרך לקחו בידו

רעיון א' - ובכדי שלא נזדקק לפתרון של - אין מוקדם ומאוחר בתורה, שמשתמשים בו רק אם יש אילוץ לכך, **נראה לומר**, שאין כוונת התורה שהוא לקח את המטה בידו בהיותו במדין, כי אז המילה **'בידו'** מיותרת, והיה מספיק לכתוב שהוא לקח את המטה.

אלא ניתן לומר שבוודאי שלקח את המטה במדין, אלא שבשלב הראשון המטה היה מונח עם שאר חפציו על החמור, או שהניח אותו על כתפו, שכמו, או על גבו. ורק בהמשך הדרך למצרים מודגש שהוא לקחו - **'בידו'**, כי עד עכשיו לא היה - **'בידו'**. **ויתכן**, שלקחו בידו מיד בכניסתו לגבול ארץ מצרים, כמו כתוב בצמידות - **'וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלוקים בידו'**, כי רק בשלב זה היה צריך אותו בידו בשביל לעשות בעזרתו את האותות. וכמו שה' מצווה אותו **בפסוק י"ז**: **"ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האותות"**, ולפי פשוטו, הוא צריך לקחתו בידו כאשר נזקק לעשות את האותות, ולא לפני כן. ולפי זה יוצא, שאין בעיה בסדר הדברים בפסוק.

ובני **'ר' מאיר נ"י'** רצה להסביר, ש'רש"י' לא רצה לפרש כך, כי בוודאי שמשה לא היה מניח את המטה הקדוש הזה על החמור, אלא לקחו בידו ממש כבר במדין. **אלא**, שעל הסבר זה **קצת קשה**, כי אם כן, מדוע יש בכלל צורך לציין שלקחו - **'בידו'**, מספיק לכתוב שהוא לקח את המטה על גבי החמור, על כתפו או על גבו.

וגם אם הניח את המטה על החמור, יש להעיר שאמנם נאמר על המטה, שהוא **נברא בערב שבת בין השמשות** כמו שמוכח במס' **'אבות'** (ה', ו'), אך גם **לחמור** הזה נראה שהיה לו ייחוס חשוב מעין זה שהיה **למטה**, שנאמר **'בפרקי דרבי אליעזר'** (פרק ל') שהוא **בן האתון** שגם היא **נבראה בערב שבת בין השמשות**, והיתה לו חשיבות רבה בעבר, ועוד תהיה לו חשיבות רבה בעתיד, כנאמר: **"השכים אברהם בבקר ולקח את ישמעאל ואת אליעזר ואת יצחק בנו עמו וחבש את החמור הוא שרכב עליו אברהם, הוא החמור בן האתון שנבראת בין השמשות**, שני וישכם אברהם בבקר, הוא החמור שרכב עליו משה בבאו למצרים שני ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור, הוא החמור שעתידי בן דוד לרכוב עליו שני עני ורכב על החמור".

רעיון ב' - ונראה קצת לחזק את הרעיון, שמשה לקחו כבר במדין ורק בהמשך הדרך לקחו בידו, בשים לב לסדר הדברים שאומר ה' למשה בפסוקים שלפני כן. **בפסוקים י"ד - ט"ז** מובא שה' אומר למשה, שאהרון יוצא לקראתו, ומשה יעביר לו את דברי ה', ואהרון יאמר אותם לעם: **"(יד) ויחר אף ה' במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא, וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמת בלבו. (טו) ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו, ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשו. (טז) ודבר הוא לך אל העם, והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים"**, ורק בפסוק הבא **בפסוק י"ז** אומר ה' למשה: **"ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האותות"**.

וניתן לדייק מסדר זה של הפסוקים, שההוראה של ה' שיקח את המטה בידו, תהיה רק לאחר היציאה ממדין, ולאחר פגישתו עם אהרון. וברור שהפגישה הזאת היתה לאחר שמשה יצא ממדין, שהרי הם נפגשו בהר האלוקים ככתוב **בפסוק כ"ז**: **"ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה, וילך ויפגשוהו בהר האלקים, וישק לו"**.

רעיון ג' - ועוד, ניתן לדייק, מזה שה' מוסיף ואומר - 'אשר תעשה בו את האותות', שתוספת זו לא באה רק לומר את **מטרת לקיחת המטה**, לעשות בו את האותות, אלא גם את **זמן לקיחת המטה בידו**, כאשר יגיע הזמן שבו יצטרך לעשות את האותות. כי אם הכוונה היתה רק לציין את מטרת לקיחת המטה היה עדיף לכתוב - 'ותעשה בו את האותות' עם וא"ו החיבור, ומדוע משתמש במילה 'אשר' - 'אשר תעשה בו...?'

ואולי יש גם להבין את המילה - 'אשר' במובן של המילה - 'כאשר' שהיא באה לתאר את **זמן הפעולה**, שה' אומר למשה שיקח את המטה בידו **כאשר** הוא יצטרך לעשות בו את האותות. וניתן למצוא מקור למובן זה של המילה - 'אשר' בפסוק: "אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו אשר לא תעשנה בשגגה ואשם" (ויקרא ד', כ"ב), ובתרגום 'יונתן' שם: "בזימנא דרבא בעמא ייחוב...". כלומר, במובן של - 'כאשר'.

וכן אומר שם **'רמב"ן'** ומביא דוגמאות נוספות: "כי שימושי 'אשר' רבים, יש מהם יורו על הזמן, כגון כאשר בא יוסף אל אחיו (בראשית לז כג), כאשר כלו לאכול את השבר (שם מג ב), ודומיהם אף כאן, כאשר נשיא יחטא, ויחסר כ"ף העת. וכן את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם (דברים יא כז), כאשר תשמעו. אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד (שמות יד ג), כאשר ראיתם. שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך (שם לד יח), כאשר צויתך".

עיון בדברי 'אור החיים' הקדוש: "ואומר 'תקח בידך' פירוש בתמידות, והטעם לסימן כי יש בידו מטה עז תפארת, וכן חוק לשררה הממונים על דבר מלכות, וזה לך האות דכתיב (להלן פסוק כ) וישב ארצה מצרים ויקח [משה את] מטה האלהים בידו, הרי שתיכף לבש כלי זיין שנתן לו ה', ובמשפט - 'הרי שתיכף לבש כלי זיין שנתן לו ה'', נראה לומר, שלדעתו כל הזמן מצאתו ממדין היה המטה בידו. אך מצד שני, הטעם שהוא נותן לך הוא, שהמטה הוא עז תפארת בידו, וכך החוק לאנשי השררה הממונים על דבר מלכות שילכו עם מטה. ולפי טעם זה, אין סיבה שיחזיק את המטה בידו כל זמן שהולך לבדו במדבר, אלא רק כאשר הוא מתקרב למצרים, ושם צריך להראות את מעמדו המלכותי. וכן, שהוא מחזק דבריו, מפסוק כי שבו נאמר - 'וישב ארצה מצרים ויקח [משה את] מטה האלהים בידו, ומשם משמע שלקח את מטה האלוקים בידו רק לאחר ששב לארץ מצרים. ומה שאומר - 'הרי שתיכף לבש כלי זיין שנתן לו ה'', אין הכוונה שתיכף ביציאתו ממדין, אלא תיכף בשובו לארץ מצרים.

דרך ג' - סדר הפסוקים מתוקן, וכוונת 'ויקח משה' - שכבר לקח קודם בהיותו במדין

בדרך נוספת ניתן להסביר את המקראות שהם כן על הסדר, ע"י שנסביר שהפסוק - 'ויקח משה את מטה האלוקים בידו' כתוב במקומו, אך אין כוונתו לומר שמשם לקח את המטה לאחר ששב למצרים, אלא שמשם לקח את המטה כבר קודם בהיותו במדין.

וכן, **'המזרחי'** שואל, מדוע שלא נפרש כך, שהמילה - 'ויקח' אין משמעותה שעכשיו הוא לקח אלא **שלקח כבר קודם** בהיותו במדין, ואז לא צריך לומר שאין מוקדם ומאוחר. **ומסביר, ש'רש"י'** ז"ל אינו סובר שיהיה שום וי"ו משמש במקום - **וכבר**.

אבל בפרוש **'הט"ז'** על התורה נראה שכן מצדד בדרך זו, ונראה שאף מיחס אותה ל'רש"י' עצמו, כי אומר: "אלא דהך אין מוקדם ומאוחר שוה למה שמצינו במקומות אחרים. דכאן י"ל דה"ק ויקח משה את המטה כבר קודם שובו, וכן פירש"י בויקרא גבי ונמצה דמו דה"ק **וכבר** נמצה דמו, ואמר שם 'רש"י' לפירוש זה **דמקרא מסורס הוא**, וע"כ אמר גם **כאן שאין מדוקדק המוקדם ומאוחר בכאן**".

והלשון שלו לא כל כך ברורה לי, והדבר תלוי בפסוק דבריו, ובתחילה הבנתי את דבריו בדרך אחת, ולאחר מכן בדרך שניה שנראית כיותר נכונה. **ואתחיל** בקושי שהיה לי על מילה אחת בדברי 'רש"י', ועל פי ההבנה השניה, הקושי הזה מיושב. 'רש"י' אומר כאן: "אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים בתורה". **וקשה**, הרי הנוסח המובא במס' 'פסחים' (ו' ע"ב) הוא: "אין מוקדם ומאוחר בתורה", ומדוע 'רש"י' מוסיף כאן את המילה 'מדוקדקין'?

ונראה לומר, שכן יש לפסק את דבריו: "דהך אין - 'מוקדם ומאוחר' שוה למה שמצינו במקומות אחרים". כלומר, שהרעיון של - 'מוקדם ומאוחר' שאומר כאן 'רש"י', אינו שוה למקומות אחרים שבהם מופיע רעיון זה. כי במקומות אחרים, הפרשה המאוחרת לא נכתבה במקומה, והיתה צריכה להיכתב קודם, אך כאן המשפט - 'ויקח משה את מטה האלקים בידו' כן נכתב במקומו הראוי, אלא, שצריך להבין את משמעות הפועל - 'ויקח' שמשם כבר לקחו מקודם בעודו במדין, וממילא אין שום קושיה על סדר הדברים בפסוק.

ולאחר מכן, מביא דוגמא דומה מהפסוק: "והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח" (ויקרא א', ט"ו). ובפסוק זה סדר הפעולות הוא, שקודם הוא הקטיר ואח"כ נמצה דמו, וזה לא יתכן שמיצוי הדם יהיה לאחר ההקטרה, ולכן אומר שם 'רש"י' שזה מקרא מסורס: "ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר". כלומר, שאמנם - **ונמצה דמו** מופיע לבסוף, אך משמעות הפועל - **ונמצה** הוא, שדמו כבר נמצה מקודם לפני ההקטרה, כמו שכאן הפועל 'ויקח' משמעותו שכבר לקח מקודם.

ואם כאן ושם זה אותו רעיון, אז מדוע שם 'רש"י' מגדיר זאת כ'**מקרא מסורס**', ואילו כאן מגדיר זאת כ'**אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא**'? ונראה, שסוד הדבר במילה - 'מדוקדקין' שהוסיף כאן 'רש"י'. ונביא את לשונו המדוקדק של 'הט"ז': "ואמר שם 'רש"י' לפירוש זה **דמקרא מסורס הוא**, וע"כ אמר גם **כאן - שאין מדוקדק המוקדם ומאוחר בכאן**". ומשמע מדבריו, ששני המושגים שמביא 'רש"י' כאן ושם בפרשת 'ויקרא' יש להם את אותה המשמעות. כלומר, שכאן לא אומרים את הרעיון של - "אין מוקדם ומאוחר בתורה" המובא במס' 'פסחים', אלא שכאן **לא מדוקדק המוקדם והמאוחר**. כלומר, שלמרות שהפועל - 'ויקח' הוא **מאוחר** בפסוק, יש לפרשו שמבטא פעולה שכבר נעשתה **מוקדם יותר**, שמשם כבר לקח את המטה מקודם בהיותו במדין.

וכן מצאתי ב"ה בספר חומש 'אור החיים' עם פירוש **'לקט בהיר'** ל'ר' ישעי' הלוי ווייס' שמביא את דברי 'הט"ז' בספרו 'דברי דוד' ומבין אותם כדרינו לעיל וכותב: "שאין כוונת רבנו **כאן על ענין מוקדם ומאוחר המוזכר בגמ'**, אלא עניינו כמו מקרא מסורס".

לעילוי נשמת - הגיליונות והלימוד של השנה מוקדשים לע"נ לומדי הכולל: ר' אריה בן ר' יהושע גוטליב ז"ל. ר' משה חיים בן שרגא פייבל הלוי שוורץ ז"ל. ר' אברהם הכהן בן חנום ז"ל. ולע"נ ר' אדמונד רפאל בן ז'היה.

השיעורים מתקיימים בבית הכנסת הניכילי הישיבות - רח' מנחת שלמה 3 גני הדל פתח תקוה
שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת עירובין. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון במייל, גם במהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net